

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedy Radovana Suchánka (soudce zpravodaje) a soudců Jiřího Zemánka a Vojtěcha Šimíčka o ústavní stížnosti stěžovatele **T. K.**, t. č. ve výkonu trestu odnětí svobody, zastoupeného Mgr. Simonou Tomečkovou, advokátkou, sídlem Horní náměstí 12/19, Olomouc, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. září 2020 č. j. 11 Tvo 16/2020-3249 a usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 12. srpna 2020 sp. zn. 6 To 51/2020, za účasti **Nejvyššího soudu a Vrchního soudu v Olomouci**, jako účastníků řízení, a **Nejvyššího státního zastupitelství a Vrchního státního zastupitelství v Olomouci**, jako vedlejších účastníků řízení, takto:

I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 23. září 2020 č. j. 11 Tvo 16/2020-3249 a usnesením Vrchního soudu v Olomouci ze dne 12. srpna 2020 sp. zn. 6 To 51/2020 bylo porušeno základní právo stěžovatele na bezplatnou pomoc obhájce podle čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a právo na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

II. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. září 2020 č. j. 11 Tvo 16/2020-3249 a usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 12. srpna 2020 sp. zn. 6 To 51/2020 se ruší.

O d ů v o d n ě n í :

I.

Skutkové okolnosti případu a obsah napadených rozhodnutí

1. Ústavní stížností podle čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“) se stěžovatel domáhá zrušení v záhlaví uvedených rozhodnutí, a to pro porušení čl. 36 odst. 1 a čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), jakož i čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“).

2. Ústavní soud si za účelem posouzení důvodnosti ústavní stížnosti zapůjčil spis sp. zn. 6 To 51/2020 vedený u Vrchního soudu v Olomouci (dále jen „vrchní soud“). Ze zapůjčeného spisu zjistil Ústavní soud dále uvedené skutečnosti. Stěžovatel byl rozsudkem Krajského soudu v Ostravě – pobočky v Olomouci (dále jen „krajský soud“) ze dne 9. 9. 2019 č. j. 81 T 9/2018-2716, ve znění rozsudku vrchního soudu ze dne 3. 12. 2019 č. j. 4 To 71/2019-2890 pravomocně uznán vinným zločinem nedovolené výroby a jiného nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy podle § 283 odst. 1 a 2 písm. a), b) a c) trestního zákoníku, za což mu byl uložen trest odnětí svobody v délce trvání sedmi let, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou. Stěžovateli byl dále uložen trest propadnutí konkrétně specifikovaných věcí a trest propadnutí finanční částky ve výši 23 400 Kč.

3. Dne 10. 11. 2019 podal stěžovatel ke krajskému soudu návrh na přiznání nároku na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu. Svůj návrh odůvodnil zejména zahájením insolvenčního řízení u krajského soudu č. j. KSOL 10 INS 25150/2019. V návrhu na oddlužení stěžovatel doložil své výdělkové, majetkové a rodinné poměry, z nichž vyplývá, že není schopen dostát svým závazkům. Součástí návrhu je i předpokládaný propočet příjmů v následujících letech (s přihlédnutím k délce trestu odnětí svobody), přičemž lze předpokládat, že do budoucna veškeré výdělkové stěžovatele poslouží k pokrytí závazků spojených s insolvenčním řízením. V době podání návrhu na přiznání nároku na bezplatnou obhajobu nebo obhajobu za sníženou odměnu se trestní řízení nacházelo ve stadiu odvolacího řízení před vrchním soudem, a tudíž o uvedeném nároku byl příslušný rozhodovat předseda senátu vrchního soudu.

4. Vrchní soud rozhodl předsedou senátu dne 19. 2. 2020 usnesením č. j. 4 To 71/2019-3191 tak, že stěžovatel nemá nárok na bezplatnou obhajobu, neboť v budoucnu bude jistě mít možnost získat prostředky na uhrazení předmětného závazku.

5. Usnesení vrchního soudu ze dne 19. 2. 2020 bylo na základě stížnosti stěžovatele usnesením Nejvyššího soudu ze dne 10. 6. 2020 č. j. 11 Tvo 7/2020-3214 zrušeno a vrchnímu soudu bylo uloženo, aby blíže rozvedl své úvahy ohledně budoucích schopností stěžovatele uhradit své závazky.

6. Vrchní soud provedl ve věci další dokazování, přičemž zjistil, že stále probíhá insolvenční řízení, v němž byl zjištěn úpadek stěžovatele jako dlužníka a bylo povoleno řešení úpadku formou oddlužení. V rámci insolvenčního řízení bylo zjištěno, že nezajištěné dluhy stěžovatele činí 771 643 Kč, zajištěné dluhy činí 244 654,83 Kč. V rámci insolvenčního řízení byla dále tvrzena pohledávka stěžovatele za konkrétní fyzickou osobou ve výši 25 000 Kč, vlastnictví nemovitosti v hodnotě 280 000 Kč a očekávaný příjem stěžovatele ve výkonu trestu odnětí svobody ve výši 4 000 Kč měsíčně. Věznice dne 2. 7. 2020 sdělila, že stěžovatel nebyl pracovním zařazen z důvodu špatné zdravotní klasifikace a s jeho pracovním zařazením se ani do budoucna nepočítá. Dále bylo zjištěno, že stěžovateli v pracovním zařazení brání spíše organizační důvody na straně věznice. Jde-li o zdravotní stav stěžovatele, byl mu diagnostikován syndrom závislosti na drogách, subjektivně stěžovatel udával bolesti bederní páteře. V květnu 2020 byl stěžovatel uznán způsobilým absolvovat kurz přípravy teplých pokrmů a byl též shledán způsobilým pro psychicky nenáročnou práci, lehkou až středně těžkou s vyloučením přenášení těžkých břemen. Vrchní soud dále zjistil, že od roku 1999 do roku 2015 byl stěžovatel zaměstnán u šesti zaměstnavatelů, opakovaně byl též veden v evidenci Úřadu práce České republiky. Na základě těchto informací se vrchní soud znovu zabýval návrhem stěžovatele, přičemž dospěl k závěru, že stěžovatel nespĺňuje podmínky pro přiznání nároku na bezplatnou obhajobu, případně na obhajobu za sníženou odměnu. V odůvodnění napadeného usnesení vrchní soud poukázal zejména na zásadu, že každý je povinen plnit své závazky s důrazem na skutečnost, že nedostatek pohotových finančních prostředků není sám o sobě důvodem pro poskytnutí bezplatné obhajoby. Vrchní soud se tedy zaměřil na tzv. majetkovou potencialitu stěžovatele v budoucnu, přičemž zdůraznil, že prekluzivní lhůta pro pohledávky z náhrad ustanoveným advokátům činí 20 let, a tudíž své úvahy vrchní soud dále vztáhl k této době. Vrchní soud konstatoval, že doba pro splnění oddlužení činí nejvýše šest let, a tudíž stěžovatel bude mít stále dostatečný časový prostor pro úhradu svého závazku z obhajoby v trestním řízení. Stěžovateli bylo v době rozhodování vrchního soudu 41 let, z čehož je zřejmé, že

v prekluzivní době dvaceti let ani nedosáhne důchodového věku. Závěrem vrchní soud konstatoval, že stěžovatel je pracovně kvalifikován jako opravář zemědělských strojů, a tudíž není odkázán toliko na nekvalifikovanou práci. Pokud jde o zdravotní omezení stěžovatele, ta nejsou natolik závažná, aby mu zabránila ve výkonu práce. Vrchní soud předpokládal, že odměna a náhrada hotových výdajů budou činit přibližně 100 000 Kč. Napadeným usnesením ze dne 12. 8. 2020 č. j. 6 To 51/2020-3233 vrchní soud rozhodl, že stěžovatel nemá nárok na bezplatnou obhajobu.

7. Stěžovatel napadl usnesení vrchního soudu stížností, jež byla napadeným usnesením Nejvyššího soudu ze dne 23. 9. 2020 č. j. 11 Tvo 16/2020-3249 jako nedůvodná podle § 148 odst. 1 písm. c) trestního řádu zamítnuta, neboť Nejvyšší soud se ztotožnil se závěry uvedenými v napadeném usnesení vrchního soudu.

8. Usnesením krajského soudu ze dne 12. 11. 2020 č. j. 81 T 9/2018-3392 byla obhájkyňní stěžovatele přiznána odměna a náhrada hotových výdajů v celkové výši 247 414,75 Kč.

II.

Argumentace stěžovatele

9. Stěžovatel namítá, že osvědčil svou nemajetnost, poukázal na probíhající insolvenční řízení a na nemožnost pracovního zařazení ve výkonu trestu odnětí svobody. Částka, která byla pravomocně vyčíslena jako odměna a náhrada hotových výdajů advokáta, značně přesahuje stěžovatelovy současné ale i budoucí majetkové poměry. Po propuštění stěžovatele z výkonu trestu odnětí svobody pro něj bude velmi obtížné najít zaměstnání, a spolu s absencí bydlení a rodinného zázemí bude takto stěžovatel uvřzen do sociální propasti. Stěžovatel nebude za popsanych okolností mít možnost se jakkoliv vymanit z okraje společnosti.

10. Nad rámec uvedeného stěžovatel podotýká, že stát nepostupoval s péčí řádného hospodáře, neboť přestože mu bylo známo, že svou pohledávku z titulu odměny a náhrady hotových výdajů advokáta může přihlásit do insolvenčního řízení (a sám tuto možnost i připustil), neučinil tak, byť mu to časové okolnosti umožňovaly.

III.

Vyjádření účastníků a vedlejších účastníků řízení

11. Ústavní soud zaslal ústavní stížnost k vyjádření účastníkům a vedlejším účastníkům řízení.

12. Vrchní soud odkázal na odůvodnění napadeného usnesení.

13. Vrchní státní zastupitelství v Olomouci považuje ústavní stížnost za nedůvodnou.

14. Nejvyšší soud ve svém vyjádření odkazuje na odůvodnění napadeného usnesení Nejvyššího soudu, přičemž zdůraznil, že budoucí majetkové poměry i s ohledem na věk a zdravotní stav stěžovatele, mu umožní budoucí splacení závazku. Účastník tedy považuje ústavní stížnost za nedůvodnou.

15. Nejvyšší státní zastupitelství ve svém vyjádření konstatuje, že Ústavní soud ve své novější judikatuře pohlíží na danou problematiku spíše restriktivně. Při akcentování důležitosti práva na obhajobu a práva na spravedlivý proces Ústavní soud požaduje při posuzování předmětného nároku vycházet z aktuálních majetkových poměrů navrhovatele a jako ústavně nesouladnou posuzuje praxi, pokud je obecné soudy poměřují optikou nejistých okolností, které na straně stěžovatele v budoucnu mohou, ale též nemusí, nastat. Účastník tak uzavírá, že se domnívá, že postupem soudů došlo k zásahu do ústavně zaručených práv stěžovatele podle čl. 36 odst. 1 a čl. 40 odst. 3 Listiny.

16. Ústavní soud nepovažoval za nutné zasílat stěžovateli uvedená vyjádření k replice, neboť ústavní stížnost je důvodná.

IV.

Procesní předpoklady řízení před Ústavním soudem

17. Ústavní soud posoudil splnění procesních předpokladů řízení a dospěl k závěru, že ústavní stížnost byla podána včas oprávněným stěžovatelem, který se účastnil řízení, v němž byla vydána napadená rozhodnutí, a Ústavní soud je k jejímu projednání příslušný. Stěžovatel je právně zastoupen v souladu s § 29 až § 31 zákona o Ústavním soudu a ústavní stížnost je přípustná (§ 75 odst. 1 téhož zákona *a contrario*), neboť stěžovatel vyčerpal všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svých práv.

V.

Posouzení důvodnosti ústavní stížnosti

18. Ústavní stížnost je důvodná.

19. Ústavní soud se v posledních letech při posuzování práva na bezplatnou pomoc obhájce podle čl. 40 odst. 3 Listiny odchyluje od své judikatury obsažené v řadě usnesení (např. ze dne 17. 10. 2006 sp. zn. I. ÚS 624/06, ze dne 10. 1. 2012 sp. zn. I. ÚS 2824/11, ze dne 26. 4. 2007 sp. zn. III. ÚS 841/06, ze dne 13. 12. 2012 sp. zn. I. ÚS 4618/12 či ze dne 11. 4. 2013 sp. zn. II. ÚS 3723/12), jež akceptovala při zohledňování, zda jsou naplněny podmínky podle § 33 odst. 2 trestního řádu, tzv. majetkovou potencialitu obviněného, tedy nikoliv současnou finanční situaci, nýbrž možnosti obviněného do budoucna uhradit závazek vzniklý z uplatnění svého práva na obhajobu v trestním řízení.

20. Ústavní soud se v nálezu ze dne 23. 4. 2019 sp. zn. I. ÚS 3966/17 vymezil vůči praxi vycházející z tzv. majetkové potenciality obviněného a jako základní hledisko stanovil finanční situaci obviněného v době rozhodování o přiznání nároku na bezplatnou obhajobu, resp. obhajobu za sníženou odměnu, což jsou podmínky vycházející i z doslovného znění § 33 odst. 2 trestního řádu. Na tento právní názor dále Ústavní soud navázal např. v nálezu ze dne 8. 10. 2019 sp. zn. IV. ÚS 2590/19.

21. Ústavně zaručené právo na obhajobu, jehož součástí je i právo na obhajobu bezplatnou či za sníženou odměnu, je spolu s presumpcí neviny základní podmínkou řádného procesu, v němž má být zjištěna vina [viz nálezy ze dne 25. 9. 1996 sp. zn. III. ÚS 83/96 (N 87/6 SbNU 123; 293/1996 Sb.), ze dne 7. 4. 2010 sp. zn. I. ÚS 22/10 (N 77/57 SbNU

43) a ze dne 13. 9. 2016 sp. zn. I. ÚS 848/16 (N 174/82 SbNU 693)]. Obhajoba přispívá k rovnému postavení obou stran v soudním řízení tím, že pomáhá obviněnému porozumět, co se právě děje a co se od něj očekává, a to z pohledu porozumění odbornému jazyku, ale také situačnímu kontextu řízení. Právo na obhajobu je subjektivním právem a jeho respektování má přímý vliv na naplnění objektivní hodnoty spočívající ve zjištění a spravedlivém potrestání osoby, která ve společensky škodlivých případech páchá trestné činy, a tím ohrožuje integritu společnosti v právním státě žijící a na něj se spoléhající. Vzhledem k nutnosti zajistit základní práva a svobody všem osobám bez rozdílu majetku musí být právo na obhajobu zajištěno všem, tedy stejně osobám majetným i nemajetným.

22. O nutné obhajobě platí, že nemá-li obviněný zvoleného, ale ustanoveného obhájce, náklady na ni nese sice stát, nicméně v případě pravomocného uznání viny je obžalovaný povinen nahradit státu odměnu a hotové výdaje uhrazené ustanovenému obhájci státem, pokud nemá nárok na obhajobu bezplatnou [(§ 152 odst. 1 písm. b) trestního řádu)]. Nutná obhajoba tedy neznamená obhajobu bezplatnou, a nelze ji považovat za bezplatnou právní pomoc ve smyslu čl. 40 odst. 3 Listiny.

23. Právo na bezplatné poskytnutí obhájce zaručuje pro určité případy rovněž čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy jako součást práva na spravedlivý proces. Jednou z minimálních záruk v trestním řízení je právo každého obviněného z trestného činu obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují. Právo na bezplatnou pomoc obhájce podle čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy tedy vyžaduje splnění dvou souběžných podmínek, totiž že obviněný nemá prostředky na zaplacení obhajoby a že poskytnutí obhajoby vyžadují zájmy spravedlnosti. Splnění druhé z uvedených podmínek český právní řád uznává především v případech, pro něž stanovuje tzv. nutnou obhajobu.

24. Nazírá-li Ústavní soud tedy na posuzovanou věc optikou výše uvedených východisek, nelze napadená usnesení obecných soudů považovat za ústavně souladná. Soudy *de facto* zcela pominuly aktuální majetkové poměry stěžovatele, který se nyní nachází ve výkonu trestu odnětí svobody, jehož výměra je pravomocně stanovena na sedm let. O nepříznivých majetkových poměrech stěžovatele vypovídá zejména skutečnost, že dne 4. 11. 2019 podal u krajského soudu insolvenční návrh spojený s návrhem na oddlužení. Z veřejně přístupného insolvenčního rejstříku vyplývá, že usnesením krajského soudu ze dne 12. 3. 2020 č. j. KSOL 10 INS 25150/2019 – A17 byl zjištěn úpadek stěžovatele a bylo povoleno řešení úpadku oddlužením. Z insolvenčního rejstříku dále vyplývá, že celková zjištěná výše pohledávek od různých věřitelů za stěžovatelem činí celkem 679 345,13 Kč. Stěžovatel se tedy nyní nachází ve výkonu trestu odnětí svobody a zároveň je vázán podmínkami oddlužení formou splácení splátkového kalendáře. Namísto zohlednění stávající, velmi neuspokojivé, finanční situace stěžovatele v době rozhodování o návrhu na přiznání bezplatné obhajoby, resp. obhajoby za sníženou odměnu, obecné soudy toliko posuzovaly majetkovou potencialitu stěžovatele, a to v nepřiměřeně dlouhém časovém období příštích 20 let. Popsané úvahy, hypoteticky vypočítávající majetkovou potencialitu stěžovatele do daleké budoucnosti v řádu desítek let, aniž by zároveň bylo přihlédnuto k sociálním poměrům stěžovatele jako osoby inklinující k závislosti na omamných látkách a bez dostatečného rodinného zázemí, nelze považovat za souladné s právem na obhajobu podle čl. 40 odst. 3 Listiny, resp. čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy, v důsledku čehož je taktéž porušeno právo stěžovatele na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny.

25. Na základě výše uvedeného dospěl Ústavní soud k závěru, že napadenými usneseními došlo k porušení do základního práva stěžovatele na bezplatnou pomoc obhájce podle čl. 40 odst. 3 Listiny a čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy, jakož i k porušení do základního práva stěžovatele na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny, pročež ústavní stížnosti mimo ústní jednání bez přítomnosti účastníků vyhověl a dle § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu napadená rozhodnutí zrušil.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 16. února 2021

Radovan Suchánek
předseda senátu